

vjekovne kulture“, između 1180. i 1242. godine, s naglaskom na Čazmu i Medvedgrad koji se stavljaju u širi kontekst europske umjetnosti s obzirom na umjetnički izraz čiji se dolazak prvenstveno pripisuje kolonizacijskom pokretu unutar „renesanse 12. stoljeća“.

Veliki lanac, izgubljena karika i pokoja pouka naslov je posljednjeg, četvrtog poglavlja u kojem autor donosi bitne zaključke iz prethodnih poglavlja te niz pitanja koja su ipak ostala otvorena. Kao zaključak poglavlja nalazi se „priča“ o dva zvonika – Sv. Marije u Zadru i onom splitske katedrale. Slijedi se stilsko određenje te europski uzori za zvonik Sv. Marije te unutar tih okvira objašnjava stil i namjena zvonika katedrale u Splitu.

U zaključku autor daje dio svog izlaganja tj. samo „...misli, ojačane priložima drugih sudionika“ sa skupa „Borders of Art History in Central Europe“ održanog 2007. u Bratislavi. Naglašava kako se kulturni pejzaž ne poklapa s geografskim i/ili političkim granicama, a samim tim europske granice u pogledu umjetnosti, u ovom slučaju srednjovjekovne, ne bi trebale biti tako „službene“.

Knjiga *Četiri stoljeća europske umjetnosti 800. – 1200. Pogled s jugoistoka* prilog je istraživanju srednjovjekovne umjetnosti vrijedan pažnje. Ne samo što hrvatsku umjetnost toga vremena stavlja u europski kontekst, već predstavlja i značajne metodološke obrasce i naznačuje neke nove istraživačke pravce. Njeno englesko izdanje *Four Centuries of European Art, 800-1200 A View from Southeast* već se predstavlja u Europi, što bi mogao biti znatan doprinos ulasku naše srednjovjekovne umjetnosti u veće europske preglede.

Maja Cepetić

Govor za Hrvatsku

Bernardin Frankapan Modruški, Oratio pro Croatia / Govor za Hrvatsku (1522.), studija, prijepis i prijevod Ivan Jurković - Violeta Moretti, Modruš: Katedra Čakavskog sabora Modruše, 2010, 176 str.

U nakladi Katedre Čakavskog sabora Modruše, kao početno djelo u nizu Posebna izdanja „Modruškog zbornika“, objavljeno je prvo cjelovito kritičko izdanje s hrvatskim prijevodom govora što ga je knez krčki, senjski i modruški Bernardin Frankapan održao 19. studenog 1522. godine pred okupljenim njemačkim staležima na carskom saboru u Nürnbergu. Knjiga je plod pregnuća dvoje stručnjaka, historičara Ivana Jurkovića i filologinje Violete Moretti te predstavlja uistinu sve što se može reći o govoru i s historičarskog i s filološkog stanovišta.

Upravo zadivljuje mar i predanost kojim su autori obogatili taj nevelik tekst same kneževe molećive besjede, oplevši ga brižljivim i detaljnim studijama, čime su uobličili egzemplarno izdanje. Nedvojbeno su oboje bili i najpozvaniji da se pothvate tog zadatka, budući da njihovo plodotvorno zanimanje za Bernardinov govor potječe još iz završnih studentskih dana: njihovi diplomski radovi, izrađeni u razmaku od devet godina (Jurkovićev 1997, Morettin 2006. godine), uzeli su za predmet istraživanja *Oratio pro Croatia*. Taj odavno pobuđeni pregalački interes pretočen je sada u monografiju koja bez daljnjega

donosi najpotpuniji uvid u povijesne okolnosti i jezično-književna obilježja Bernardinova *Govora za Hrvatsku*.

Ova se knjiga inspiracijski oslanja na zbirku Vedrana Gliga *Govori protiv Turaka - Orationes contra Turcos* objavljenoj 1983. godine u nakladi Splitskog književnog kruga i Logosa, ali je rasponom obrađenih tema i dubinom analize uvelike nadmašuje. Prvo poglavlje naslovljeno „Knez Bernardin Frankapan i njegovo doba“ (str. 17-61) nudi povijesni pregled prilika u hrvatskim zemljama pod vladavinom kraljeva iz dinastije Jagelovića, u kojima je istaknutu ulogu igrao Bernardin Frankapan. U odjeljku o historiografiji razmatraju se prinosi, sintetski i analitički, monografski i kvalifikacijski, producirani napose u posljednjih desetak godina, koji se bave velikaškim rodovima i obiteljima srednjeg plemstva na izmaku srednjovjekovlja i u osvit rano-novovjekovlja, dakle, u vrijeme kad je živio i djelovao Bernardin Frankapan. Opći je zaključak da dok su istraživačke praznine što se tiče povijesti Hrvatske u drugoj polovini 15. stoljeća većinom popunjene pojavom monografije Borislava Grgina o hrvatskim zemljama pod vladavinom Matije Korvina,¹ takvih monografskih obrada prijelomnog razdoblja konca 15. i početka 16. stoljeća još nema. Utoliko je stoga i vrjednije predmetno poglavlje koje u osnovnim potezima, ali vrlo informativno i bogato podacima oslikava stanje protuosmanskog hrvatsko-ugarskog obrambenog sustava s posebnim obzirom na geografske osobine Hrvatske i o njima ovisnu vojnu strategiju; na martolose i akindžije kao nositelje osmanskih razornih udara na hrvatsko područje koji su najčešće bili pljačkaške prirode; na nemoć kraljevske vlasti pod Jagelovićima da ustroji djelotvornu obranu Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva, navlastito njegova južnog oboda, hrvatskih zemalja, što je bila izravna posljedica dramatično smanjenih sredstava dostupnih kralju za vojno-obrambenu namjenu; na obilježja diplomatske aktivnosti hrvatskog plemstva koje je u neposrednim dodirima s europskim dvorovima kušalo ishoditi stvarnu potporu vlastitim obrambenim naporima; na gospodarsko i financijsko iscrpljivanje Hrvatskoga Kraljevstva s pokazateljima osobito vojne moći i ratovodstvenih potreba velikaša koji su i podnosili najveći teret obrane; na prilike na hrvatskim vlastelinstvima, poglavito imanijima Bernardina Frankapana, s kraja 15. stoljeća, za čiju oslabjelu gospodarsku osnovicu i umanjenu prihodovnost su najodgovornije bile osmanske provale i pustošenja; na iščekujuću nadu koju je visoko hrvatsko plemstvo, uključujući i samog Bernardina Frankapana, polagalo u zapadnu pomoć, utkavši u svoje vapaje kako preklinjuće molbe u kojima se pozivalo na kršćansku solidarnost i milosrđe, tako i upozorbene prijetnje da bi Hrvatska mogla odustati od otpora, čime bi se osmanskim navalama otvorile pokrajine dalje na zapadu, dotad bitno manje izložene; na militarizaciju hrvatskog kasnosrednjovjekovnog društva i prostora, što se zrcalilo jednako u načinu života i djelovanju plemstva kao i u mijenjanju gradskog i seoskog krajolika izgradnjom fortifikacija; na nastojanje naročito velikaških, ali i općenito plemićkih obitelji da okupe i okrupne svoju posjedovnu bazu, pri čemu se prvenstveno razmatra uloga Bernardina Frankapana; na negativne pojavnosti u hrvatskom društvu onog vremena označene sintagmom „feudalna anarhija“, potaknute i još više pogoršane nesigurnim ratnim prilikama, što je bilo uobičajeno u bespoštednoj borbi za opstanak; na oslanjanje velikaša i općenito plemstva na Crkvu, što je bila važna strategija u nastojanju da se osigura preživljavanje, bilo da se željelo suradnjom ostvariti crkvena podrška ili

¹ Vidi prikaz Grginove knjige u *Radovima Zavoda za hrvatsku povijest* 37 (2005), 440-442.

članovima vlastitog roda priskrbiti unosne i ugledne crkvene službe; na oblikovanje novog identiteta među plemstvom, sve svjesnijeg uzajamne pripadnosti bez obzira na regionalno podrijetlo i različito naslijeđe, što je također bila jedna od strategija opstanka. Poglavlje završava poticajem da se u proučavanju povijesti Hrvatske i Ugarske tijekom burnog 16. stoljeća naročita pažnja posveti prognaničkom mentalitetu koji je obuzeo ondašnju društvenu elitu i diktirao njezine strategije opstanka.

Drugo poglavlje nosi jednostavan i znakovit naslov „Godina 1522.“ (str. 63-72). Kratka je to cjelina razdijeljena na nekoliko potpoglavlja koja još zornije usredsređuju istraživačku potku: „Opustošena Hrvatska“, „Pad Knina i Skradina“, „Pred mletačkim duždom“, „Put, boravak i govor Bernardina Frankapana u Nürnbergu“. Slijed izlaganja je postavljen je tako da se prate ključni događaji koji su dodatno motivirali Bernardina Frankapana na putovanje u Njemačku i iznošenje *Govora za Hrvatsku* pred odličnicima Svetoga Rimskog Carstva. Pozornost se u tekstu obraća usklađenosti diplomatskih napora hrvatskog, ugarskog i papinskog izaslanstva, pri čemu se osobito ističe uporaba letaka s tiskanim govorima kao promidžbenog sredstva u poticanju i uobličavanju protuosmanskog raspoloženja.

Treće poglavlje, „Analiza govora“ (str. 73-100), upravljeno je na potanku raščlambu *Govora za Hrvatsku* na više razina, od njegovog spomena u hrvatskoj i inozemnoj historiografiji kao i u bibliografskoj literaturi, preko opisa samog izdanja i knjižnog uveza, do pravopisnih, jezičnih i stilskih obilježja. Izdanak literarnog žanra *antiturcica*, *Govor za Hrvatsku*, a shodno tomu govor protiv Osmanlija kao najvećih zatornika Hrvatskog Kraljevstva, počiva na spretnom isprepletanju stvarnih okolnosti i općih književnih mjesta, literarnih fraza i parafraza koje su crpljene iz djela klasičnih antičkih i kršćanskih pisaca. Bila je to zadana forma koja je morala zadovoljiti očekivanja i ukus publike kojoj se obraćala i istovremeno komunicirati relevantne informacije koje, izazivanjem određenih slika i predodžba u slušateljima, mogu biti presudne u procesu donošenja odluke. Uobičajeno je za takav postupak bilo demoniziranje protivnika, naglašavanje nužde i pobuđivanje kršćanske sućuti.

Četvrta cjelina (str. 101-113) donosi Bernardinov govor u latinskom izvorniku i hrvatskom prijevodu koji vjerno prenosi i vješto oživljava ozračje kneževih riječi. Pridijeljen je i pretisak izvornog izdanja *Govora*. U bilješci „Zaključno o Govoru“ (str. 123-124) sažimaju se naglasci i povijesne okolnosti u kojima je Bernardinov govor nastao. Knjiga je opskrbljena i s nekoliko priloga, popisom ustanova koje posjeduju primjerke govora; naslovnice tiskanih govora koje su iznijeli glasnogovornici hrvatskog, ugarskog i papinskog izaslanstva; popis ustanova koje čuvaju prijepise govora; popis uglednika na kraju govora; rodoslovne tablice rodbinske i svojtanske povezanosti Frankapana Modruških s brojnim velikaškim i vladarskim obiteljima; zemljovid s rasprostranjenosti govora po današnjim europskim knjižnicama i arhivima; i kraći tekst o ulozi pape Hadrijana VI. u nastojanju da se prevladaju vjerski prijepori u Njemačkoj, što je trebalo osloboditi kršćanske snage da se ujedine u borbi protiv osmanskog nadiranja.

Ukupno uzevši, *Oratio pro Croatia / Govor za Hrvatsku* iznimno je vrijedna knjiga koja pomno oslikava i dodatno rasvjetljava povijest hrvatskih zemalja u kasnom srednjovjekovlju i ranom novovjekovlju i trebala bi poslužiti kao pobuda daljnjem plodotvornom bavljenju tim prekretnim razdobljem. Pritom bi protuosmanske govore neizostavno valjalo razmatrati i u kontekstu prevalentnih srednjovjekovnih koncepcija svetog rata koje su i

podloga i sadržaj križarskog fenomena. To sasvim bjelodano izvire i iz govora kneza Bernarda Frankapana koji sebe naziva pravim Kristovim vitezom (*verus Christus miles*).

Hrvoje Gračanin

Papa Pio XII., holokaust i Hladni rat

Michael Phayer, *Pio XII, holokaust i Hladni rat*, Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga, 2010, 423 str.

„Pius XII, the Holocaust, and the Cold War“ Michaela Phayera u izdanju Indiana University Pressa objavljena je 2008. godine. Hrvatski je prijevod Zorana Bošnjaka Golden marketing-Tehnička knjiga objavila godinu i pol dana kasnije (zagrebačkoj javnosti predstavljena je u Židovskoj općini Zagreb 2. ožujka 2010, 134 godine od rođenja i 71 godinu nakon što je papa Paccelli, Pio XII, postao vjerski poglavar, točno na dan kad je i predstavljatelj i recenzent proslavljao svoj rođendan!). Tako brzi prijevod knjige je logičan, vjerojatno i financijski isplativ. Ista je kuća nešto ranije izdala knjigu „Hitlerov papa – tajna povijest Pia XII“ Johna Cornwella. Michael Phayer profesor emeritus je Sveučilišta Marquette. Prvi biskup države Wisconsin i najvećeg grada Milwaukeea ovo katoličko, jezuitsko sveučilište osnovao je 1881. godine. Rad na sveučilištu koje je vjerojatno i naglašenije katoličko od drugih u nizu katoličkih škola u SAD-u, Phayeru nije značilo da treba biti bilo čiji apologet. „*Povjesničari ne bi trebali služiti kao ministranti koji će bakljama rasvjetljavati put što vodi do proglašenja Pija XII svecem, niti smiju preuzimati ulogu vražjeg branitelja koji to nastoji spriječiti*“, piše u uvodu knjige. „*Oduvijek vjerujem da povjesničari nikad ne bi smjeli tvrditi kako iznose konačne ocjene*“, nastavlja Phayer.

Tekst knjige je u osnovi opsežna dopuna, na mjestima i revizija, studije „The Catholic Church and the Holocaust, 1930-1965“ i nekih drugih studija o Njemačkoj nacističkog razdoblja, odnosima vjera, koje je Phayer objavio 2000. godine. Hrvatska, zapravo ustaše, Ante Pavelić i svećenik Krunoslav Draganović, poslije Pia XII vjerojatno su najprisutnije ličnosti u ovoj knjizi, pa se može očekivati dug život i opsežno citiranje ovog teksta u Hrvatskoj i susjedstvu. Konačno, kako to piše i Bogdan Krizman („Pavelić u bjekstvu“, *Globus, Zagreb 1986*, str. 438), tijelo Poglavnika u Madridu, gdje je preminuo, izloženo je s „*krunicom koju mu je poklonio Sv. Otac Pio XII prigodom njegovog službenog posjeta Sv. Stolici godine 1941.*“. Šteta što, bez obzira na razmjerno brojnu specijaliziranu literaturu i, mada manje, izvore, Phayer gotovo uopće ne konzultira bilo koji neamerički ili naslov koji nije pisan na engleskom jeziku. To mu ne treba posve zamjerati, ali sasvim sigurno da bi se neke nejasnoće razjasnile da je bilo drukčije ili da se savjetovao s nekim tko bolje pozna hrvatsku povijest. Sasvim sigurno brojka od 15.000 Hrvata koji su Britanci 1945. vratili u Jugoslaviju „*gdje su se morali suočiti s Titovom okrutnošću*“, uz 12.000 već ranije vraćenih (str. 283), dobila bi barem bilješku u kojoj bi se vidjelo da broj varira i da su neke druge procjene daleko veće. Vidjelo bi se i da svećenik Krunoslav Draganović, kojeg su američki agenti u Rimu opisivali kao „vrlo otrovnog“, a bio je pov-

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI 42

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

The logo for FF press, featuring the letters 'FF' in a stylized font with a horizontal line through them, followed by the word 'press' in a lowercase, sans-serif font.

ZAGREB 2010.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 42

Izdavač

Zavod za hrvatsku povijest
Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
FF-press

Za izdavača

Damir Boras

Glavni urednik

Hrvoje Gračanin

Uredništvo

Bruna Kuntić-Makvić (stara povijest)
Zrinka Nikolić Jakus (srednji vijek)
Hrvoje Petrić (rani novi vijek)
Željko Holjevac (moderna povijest)
Tvrтко Jakovina (suvremena povijest)
Silvija Pisk (mikrohistorija i zavičajna povijest)

Izvršna urednica za tuzemnu i inozemnu razmjenu

Kristina Milković

Tajnik uredništva

Dejan Zadro

Adresa uredništva

Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Zagreb,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120 150, 6120 158, faks ++385 (0)1 6156 879

Časopis izlazi jedanput godišnje

Ovi su Radovi tiskani uz financijsku potporu
Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Naslovna stranica

Iva Mandić

Grafičko oblikovanje i računalni slog

Boris Bui

Marko Maraković

Ivanka Cokol

Lektura

Julija Barunčić Pletikosić

Tisak

Hitra produkcija knjiga d.o.o.

Tiskanje dovršeno u prosincu 2010. godine

Naklada

200 primjeraka

*Časopis je dostupan na portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske
Hrčku na adresi <http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp>*